

DIVADLO

ANDREJA
BAGARA
V NITRE

HLAVA XXII

Joseph Heller

M U Ž I
B E Z X
H R A -
N Ī C →

DIVADLO
ANDREJA BAČARA
V NITRE UVÁDZA

HLAVA XXII

THE CATCH 22
Joseph **Heller**

PREMIÉRA **8. MARCA 2019**
V ŠTÚDIU DIVADLA
ANDREJA BAČARA
V NITRE

AUTOR: JOSEPH HELLER
PREKLAD: PAVEL VILIKOVSKÝ
ÚPRAVA: JÁN LUTERÁN, MIRO DACHO
HUDOBNÁ SPOLUPRÁCA: JÁN KRUŽLIAK ML.
DRAMATURGIA: MIRO DACHO
SCÉNA: MICHAL LOŠONSKÝ
SVETELNÝ DIZAJN: JÁN PTAČIN
KOSTÝMY: EVA KLEINOVÁ

RÉŽIA: JÁN LUTERÁN

PREDSTAVENIE VEDIE: ZUZANA ORELOVÁ
TEXT SLEDUJE: KAMILA BEŤKOVÁ

MANAŽÉR VÝPRAVY UMELECKEJ

TVORBY: JÁN SUROVKA

KOORDINÁTOR UMELECKO-DEKORAČNÝCH

DIELNÍ: RÓBERT ZEMAN

MAJSTER JAVISKA: JOZEF PALAKY

STAVAČI SCÉNICKÝCH DEKORÁCIÍ: JURAJ UHER,
JURAJ MORAVČÍK, MILOŠ VLASÁK, IVAN BEREC,
VLADIMÍR HUČKO, STANISLAV PALAKY, KAROL
JENIS, RICHARD VASS, MÁRIO ZEUMER, ĽUDO
KMEŤO, MARTIN PODSKLAN, DANIEL HLAVATÝ

STROJNÍCI JAVISKA: MIROSLAV SZABÓ,
MAREK SLAMKA, CSABA BENCZ, LUKÁŠ KOZÁR

SCÉNICKÉ SVETLO: JÁN CHYTRÝ,
MAREK CHOBOT

SCÉNICKÝ ZVUK: ĽUBOMÍR MIČKO

MASKY A PAROCHNE: ERIKA LÖRINCOVÁ,
ANNA ZÁHORSKÁ

GARDERÓBA: ĽUDMILA BAĞINOVÁ BELLOVÁ

REKVIZITY: PETER STOKLAS

CATCH 22

BY JOSEPH HELLER
BASED ON HIS NOVEL
TRANSLATED BY
PAVEL VILIKOVSKÝ

69. SEZÓNA 2018 — 2019

441. PREMIÉRA

RIADITEĽ: JAROSLAV DÓCZY

ŠÉF UMELECKÉHO SÚBORU: JURAJ ĎURIŠ

ZRIAĐOVATEĽOM DIVADLA ANDREJA BAĞARA
V NITRE JE NITRIANSKY SAMOSPRÁVNY KRAJ.

4 HLAVA XXII

5 SEZÓNA 2018 — 2019

OSOBY A OBSADENIE

YOSSARIAN DANIEL RATIMORSKÝ A. H.

KAPLÁN, PACIENTOV BRAT MARIÁN VISKUP

**MILO MINDERBINDER,
VOJENSKÝ POLICAJT** PETER OSZLÍK

PODPLUKOVNÍK KORN, CLEVINĜER MARTIN FRATRIČ

PLUKOVNÍK CATHCART BRANISLAV MATUŠČIN

MAJOR MAJOR, KAPITÁN BLACK JURAJ ĎURIŠ

**DOKTOR DANNEKA,
CHĽAP Z KONTRARozVIEDKY** MARTIN NAHÁĽKA

NATELY, SNOWDEN ANDREJ REMENÍK

SERŽANT TOWSER, HAFI TOMÁŠ STOPA

MCWATT, LEKÁR TOMÁŠ TUREK

**DANNEKOVA ŽENA,
LUCIANA, NATELYHO KURVA** BARBORA ANDREŠIČOVÁ

**DANNEKOVA SVOKRA,
SESTRA DUCKETTOVÁ,
PACIENTOVA MATKA** LENKA BARILÍKOVÁ

JOSEPH HELLER

(1923 – 1999)

Svetoznámy americký spisovateľ židovského pôvodu si získal pevné postavenie v americkej literatúre komicko-satirickými románmi. Témy zo židovského prostredia majú často nadetnicitný rozmer so širším spoločensko-kritickým a satirickým záberom, predovšetkým v románoch *Something Happened* (1974, Niečo sa stalo) a *Good as Gold* (1979, Gold nad zlato).

Hellerova románová prvotina *Cath-22* (1964, Hlava XXII) zaujala miesto medzi najpôsobivejšími dielami s protivojnovou tematikou. Miestom deja antimilitaristickej satiry je južné Taliansko počas druhej svetovej vojny. Kapitán Yossarian, hlavná postava románu, sa nachádza v začarovanom kruhu vojenskej mašinerie, ktorý vytvárajú absurdné predpisy a nariadenia. Hellerov svet je obrátený naruby, pretože každá absurdnosť sa považuje za normálnu a každá normálna vec za anomáliu. V alegorickom životnom labyrinte je životnou filozofiou Yossariana sled vynachádzavých únikov z neuveriteľne zbyrokratizovanej reality, čo u čitateľa vyvoláva často nezadržateľný smiech cez slzy. Hellerov román *Something Happened* je humornou psychologickou sondou do duše človeka v existenčnej depresii, so zábleskami prenikavého humoru. Heller odmieta falošné predstavy o americkom spôsobe života a spochybňuje mýtus o šťastí v krajine neobmedzených možností. Hlavný hrdina satiricky podlieha totálnemu pocitu odcudzenia od seba samého, rodiny, kolegov v práci a spoločnosti. Román *Good as Gold* je politickou satirou na zaužívané praktiky administratívy Spojených štátov amerických v hlavnom meste Washington, D. C. Heller nastavuje krivé parodické zrkadlo uznávanému bývalému ministrovi zahraničných vecí USA židovského pôvodu Henrymu Kissingerovi. V ďalšej komickej próze *God knows* (1984, Boh vie) Heller paroduje biblický Starý zákon. Na konci 80. rokov 20. storočia napísal román *Picture This* (1988, Predstavte si to), v ktorom sa ľudská história opäť stáva Hellerovi prameňom slovných hier a komickej predstavivosti.

JOSEPH HELLER zaujal v americkej próze 20. storočia nezastupiteľné miesto za nehlučnú odvahu, láskavú otvorenosť, bratskú satiru, iskrivý humor a nenapodobiteľný štýl. Svoje dielo uzavrel voľným pokračovaním *Hlava XXII* opäť v hlavnej úlohe s Yossarianom, so symbolickým titulom *Closing Time* (1994, Záverečná), v ktorom nám na konci zanecháva Yossariana o štyridsať rokov staršieho, ale už večne živého.

BAJÁNEK, Ján. *Americká literatúra: Modernizmus a postmodernizmus*. Bratislava, 2002, s. 76 – 77.

6 HLAVA XXII

... (?) !!! ...

V rozpakoch bola americká kritika, hneď ako sa táto Hellerova prvotina objavila na predvianočnom trhu roku 1964. Prešla ju vtedy bez povšimnutia. Niektorí jej priznali zmysel pre humor, iní ju označili za veľmi priemernú grotesku. Tým mohla celá záležitosť skončiť ako pre knihu, tak pre autora, ktorý v tom čase ešte nebol profesionálnym spisovateľom. Prvý, štvrtisícový náklad knihy tiež nenaznačoval, že by sa od nej veľa očakávalo. Nechajme zatiaľ bokom príčiny toho, prečo mlčanie nad Hellerovým dielom neskončilo úplným tichom.

Avšak po roku znenazdajky začala ísť kniha na odbyt. Behom roka sa dočkala ôsmich vydaní. V roku 1962 sa stala bestsellerom vo Veľkej Británii. Z ničoho nič akoby sa ľady mlčania prelomili a chladný pokoj sa zmenil na vlnu nadšenia. Univerzitní študenti rozdávali pred prednáškami navštívenky s nápisom „Yossarian žije“ a noviny radili čitateľom, ktorí nechcú vyzeráť hlúpo na rôznych večierkoch, aby si prečítali *Hlavu XXII*, pretože je to hlavný predmet rozhovorov. Karikaturisti chceli ilustrovať

nové vydania, filmoví producenti ponúkali státisícové sumy za výhradné práva, herci ako Jack Lemmon, Anthony Quinn a Paul Newman túžili hrať Yossariana. Namiesto úvah o tom, či román za niečo stojí, objavovali sa úvahy, ktoré hľadali príčiny toho, čo bolo nazvané Hellerovým kultom. Na jeho pozadí neraz stála nepopierateľná skutočnosť, že kniha získala v Spojených štátoch také rôznorodé publikum ako máloktorá iná. Čítali ju intelektuáli aj ženy v domácnosti, veteráni druhej svetovej vojny aj mládež. Jeden čitateľ sa sťažoval, že vraj urobil chybu, keď požičal niekoho výtlačkov svojím priateľom. Nemohol vraj spať, pretože ho v noci budili telefónom a so smiechom mu predčítali pasáže z knihy, ktorú poznal od A do Z. Autorovi sa napokon naskytla možnosť stať sa spisovateľom z povolania. Jeho fotografie obsypali literárne prílohy rôznych novin a časopisov a novinári sa predbiehali v snahe urobiť s ním interview. Začal byť dokonca porovnávaný s Haškom, Kafkom, Sallingerom. „Knihu musí čítať každý, koho stiahol vír druhej svetovej vojny,“ napísal James Jones. „Ide o spisovateľa strhujúcich schopností a o dielo s ohromujúcim rozsahom fantázie,“ napísal Graham Greene. K „strhujúcej knihe“ gratuloval Irwin Shaw. Z Paríža telegrafoval svoje blahoprianie k „majstrovskému dielu“ Art Buchwald. Britská literárna kritika bola hrdá na to, že prvá postrehla prednosti knihy. Americkí vydavatelia volali „Yankeeovia, pomoc, Angličania nás porazia!“

Aby zreteľnejšie vynikla druhá krajnosť, ktorá vystriedala počiatočnú ľahostajnosť a mlčanie, treba ešte uviesť, že sa vyskytli aj hlasy, ktoré porovnanie so Švejkom

7 SEZÓNA 2018 – 2019

pokladali vlastne za nespravodlivé. Ide vraj o vôbec najlepší satirický román, ktorý kedy vznikol v Spojených štátoch.

Kto je vlastne Yossarian? Mal by právo na naše sympatie, keby bol len obyčajným dezertérom? A tým nie je, aj keď nakoniec utečie. Nerieši touto metódou svoju účasť vo vojne. Mimochodom možno poznamenať, že Heller sám bol počas druhej svetovej vojny po štúdiu odvedený k letectvu, kde absolvoval 60 náletov, teda približne toľko ako Yossarian do konca svojej kariéry. Jeho vlastné či sprostredkované skúsenosti však nediktujú dej, hoci im vojna dala rámec. Pohľad na ňu smeruje omnoho ďalej. Dlhý, takmer dvadsaťročný odstup spôsobil, že Hellerov román je viac než satirický pohľad na druhú svetovú vojnu, vedenú zvnútra americkej armády. Je to celkom vážny, až tragický výkrik, smerujúci k morálnemu odsúdeniu vojen vôbec. Ktosi podotkol, že by vlastne mohlo ísť o scenár pre bratov Marxovcov, ktorý napísal Franz Kafka. Literárna kritika sa snažila nájsť takýchto obdôb a porovnaní viac.

Medzi hlasmi, ktoré hodnotili v USA Hellerovu knihu, bolo možné objaviť aj zistenie jedného kritika, ktorý podotýka, že po prečítaní dospel k názoru, že Spojené štáty nemôžu už nikdy viesť žiadnu spravodlivú vojnu. Nájde sa azda výraznejšie svedectvo o tom, že Hellerov román hovorí viac k budúcnosti? Odsúdenie vojny v Hlave XXII neprednáša zbabelec ani precitlivejší intelektuál. Chceli by sme počuť zreteľnejšiu odpoveď na otázku, čo teda robí, aby ďalšia vojna nebola. Tak ďaleko však už autor nešiel, pretože táto odpoveď presahuje rámec hraníc, vnútri ktorých Yossarian koná a myslí.

BUČEK, Josef. ... (?) !!! ... In HELLER, Joseph. *Hlava XXII*. Praha : Naše vojsko, 1964, s. 501 – 507. Z češtiny preložil M. D.

NIEKOĽKO NESÚVISLÝCH POZNÁMOK O HLAVE XXII

Hlavná zápleтка Hlavy XXII sa vo mne zrodila v jednom jedinom okamihu inšpirácie. Už dávno som dospel k rozhodnutiu, že chcem napísať román, a keď som sa po dvoch rokoch, ktoré som strávil učením na vysokej škole v Pensylvánii, vrátil späť do New Yorku, začala ma táto ctižiadosť znova prenasledovať. V tom čase som však ešte nevedel, o čom by asi tak mal byť. Až raz v noci mi napadli úvodné vety Hlavy XXII – s výnimkou mena hlavnej postavy Yossariana: „Bola to láska na prvý pohľad. Sotva Yossarian kaplána uvidel, bláznivo sa doňho zamiloval.“

V myšli sa mi začali hromadiť podobné slovné obraty. Vstal som, napriek tomu, že bola hlboká noc, a začal som sa sem a tam prechádzať a premýšľať o nich. Ráno som vyrazil do malej reklamnej agentúry, kde som v tom čase pracoval, rukou som napísal prvú kapitolu, celý týždeň som ju vylepšoval a potom som ju poslal svojmu agentovi. Trvalo mi ďalší rok, než som román rozplánoval, a potom ešte ďalších sedem, kým som ho napísal, celý sa však nesie v duchu tej prvej inšpirácie, ktorá ma zasiahla onej noci.

Neviem, kde sa vzala. Viem, že vznikla vedomým spájaním jednotlivých prvkov, veľmi intenzívne však v jej prípade zapracovalo aj nevedomie. Takmer okamžite som vymyslel formuláciu „Hlava XVIII“, ktorú som neskôr, keď sa ukázalo, že v tom istom čase ako moja kniha má vyjsť aj román Leona Urisa

Milá 18, zmenil na „Hlava XXII“. Hlava XXII spočiatku znamenala len to, že každý dôstojník, ktorý mal na starosti cenzurovanie korešpondencie, musel odpísať na každý list, ktorý scenzuroval. Ako sa príbeh rozvíjal ďalej, začal som vymýšľať ďalšie rozporuplné situácie, až sa z toho stal umelecký zámer. Každé použitie Hlavy XXII som potom ešte ďalej rozširoval, aby čím ďalej viac prenikalo celým spoločenským systémom. Hlava XXII nakoniec prerástla do zákona: „oni“ nám môžu urobiť čokoľvek a my „im“ v tom nemôžeme nijako zabrániť. Jej posledné použitie je filozofické: Yossarian je presvedčený, že nič také ako Hlava XXII v skutočnosti neexistuje, ale že dokiaľ v ňu ľudia veria, nič sa tým nemení.

Ani jeden z postojov, ktorý som v románe zachytil (podozrievavosť a nedôvera voči vládnym úradníkom, pocit bezmocnosti a prenasledovania, poznanie, že väčšina vládných agentúr pokojne klame), nezodpovedal mojim skúsenostiam, ktoré som ako bombometčík nabíeral počas druhej svetovej vojny. Protivojnové a protivládne nálady, ktoré sa v ňom vyskytujú, majú svoje korene v období, ktoré prišlo až po druhej svetovej vojne: počas vojny v Kórei a potom počas studenej vojny v päťdesiatych rokoch. Všeobecný rozpad dôvery, ku ktorému vtedy došlo, ovplyvnil aj Hlavu XXII natoľko, že sa – aspoň pokiaľ ide o stavbu románu – tiež takmer rozpadla. Hlava XXII je koláž; ak nie štruktúrou, tak svojou „ideológiou“ určite áno.

Bez toho, aby som si to uvedomoval, stal som sa jedným z nositeľov nového smerovania beletrie, ktoré sa takmer stalo hnutím. V období, keď som písal Hlavu XXII, pracoval J. P. Donleavy na románe *Ryšavec*, Jack Kerouac písal *Na ceste*, Ken Kesey Bol som dlho preč, Thomas Pynchon písal *V*. a Kurt Vonnegut Kolísku. Myslím, že sme sa navzájom vôbec nepoznali. Aspoň ja som

ich vtedy nepoznal. Vo vzduchu boli skrátka akési sily, ktoré formovali nový umelecký smer a ovplyvňovali nielen mňa, ale nás všetkých. Pociť bezmocnosti a prenasledovania, ktorý sa objavuje v Hlave XXII, sa nápadne prejavuje aj u Pynchona, rovnako ako vo Vonnegutovej *Kolíске*.

Zápleťka Hlavy XXII bola skôr politická ako psychologická. Nesúhlas s vojnou proti Hitlerovi bol v knihe prijímaný ako jednoznačná danosť. Namiesto nej sa román zaoberal skôr rozporom medzi človekom a ľuďmi jemu nadriadenými, medzi ním a inštitúciami, ktoré ním manipulovali. Najťažší boj čaká každého vo chvíli, keď vlastne ani nevie, ktože ho to zastrahuje, ktože ho ubíja – napriek tomu však veľmi dobre cíti, že vo vzduchu visí napätie, že na neho kdesi striehne nebezpečný protivník, že bojuje v bitke, ktorej koniec nie je možné predvídať.

Vysokoškolskí študenti zaregistrovali Hlavu XXII prvýkrát približne v tom istom čase, v ktorom vyšla na povrch morálna pochybnosť o vojne vo Vietname. Opis armády ako skorumpovanej, absurdnej a idiotskej inštitúcie sa hodil na túto vojnu úplne presne. Vietnam však bol len príhodnou zhodou okolností – príhodnou pre mňa, nie pre náš ľud. Od polovice do konca šesťdesiatych rokov sa brožovaná edícia Hlavy XXII vyšplhala od dvanástich až k takmer tridsiatim vydaniam.

HELLER, Joseph. *Několik nesouvislých poznámek o Hlavě XXII*. In HELLER, Joseph. *Hlava nehlava*. Praha : BB/art, 2003, s. 289 – 291. Z češtiny preložil M. D.

„JA SOM BOMBO-METČÍK!“

K vojenskému letectvu som sa pridali 19. októbra 1942. Mal som devätnásť rokov. V ten deň sme spoločne narukovali štyria, všetci z Coney Islandu. Vyrázili sme na Grand Central Station a takmer celý deň sme strávili vyplňovaním dotazníkov. Potom nasledovala zdĺhavá lekárska prehliadka. A napokon sme rovno zložili prisahu. Niekoľko ľudí povedalo, že človek prikývol, urobil krok vpred – a bol v armáde. O asi desať-päťnásť dní sme sa mali znovu hlásiť na Penn Station a vyraziť vlakom do Camp Uptonu na Long Islande. Odtiaľ sme odcestovali do Miami Beach, kde vzdušné sily obsadili takmer všetky hotely. A napokon sme znova nasadli na vlak a po ceste, ktorá trvala osem, desať alebo možno dvadsať dní, sme dorazili do obrovského výcvikového tábora v Lowry Fielde pri Denveri.

V Denveri sa mi veľmi páčilo. Bola zima, ale nádherná, taká, aká sa v New Yorku nikdy nedá zažiť. Bola to moja prvá cesta z New Yorku, asi len s výnimkou jedného výletu

do New Jersey, ktorý som zažil ako malý chlapec. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo ma tento život tak lákal – pretože to bolo dobrodružstvo. A človek mal tiež pocit, že robí čosi prospešné a spoločensky cenné. V Denveri a potom aj v ďalších mestách, kde som pobudol, sa ponúkal vždy celý rad rodín, ktoré stáli o to, aby k nim niekto z vojakov prišiel na večeru. Tým ľuďom bolo úplne jedno, že človek je Žid. Možno by im nebolo tak celkom jedno, keby bol černocho. No možno im nebolo jedno ani to, že je Žid. Prekvapovalo ma, akí sú ľudia nežijúci v New Yorku dobrosrdeční a pohostinní. Mali v sebe cit a optimizmus – v tej miere, na akú Newyorčania nie sú zvyknutí. A okrem toho tam v jedálňach a reštauráciách bývala neskutočne pomalá obsluha.

Keď sa náš výcvik chýlil ku koncu, bolo nám povedané, že armáda potrebuje kadetov k letectvu. Tak som podstúpil niekoľko testov inteligencie, úspešne som ich zvládol a bol som zaradený medzi bombometčikov. Nastúpil som teda do školy pre bombometčikov a po jej absolvovaní som bol povýšený na podporučíka. Vzápätí som dostal krátku dovolenku a v leteckej brigádke som ako veľký hrdina vyrázil domov. Mám z tohto obdobia nejaké fotografie – vyzerám na nich, ako by som mal šesť rokov.

Cez more sme leteli v neskutočne maličkých B-25 S. Pridelili nás k peruti utáborenej na západnom pobreží Korziky. V priebehu desiatich mesiacov som tam nalietal šesťdesiat bombardovacích letov a naša peruť v tomto období stratila možno dve, možno tri lietadlá.

Strach som dostal až pri tridsiatej siedmej akcii. Dovtedy to bola iba hra, bola to zábava, akoby človek hral v nejakom hollywoodskom filme. Bol som príliš hlúpy, aby som sa bál. Spočiatku som netušil, ako taká protiletická paľba vyzerá. Vídavali

sme len malé obláčiky dymu. Potom sme pri niektorých akciách započuli výbuchy. Len raz som videl padať lietadlo. Bolo to pomalé a krásne. Vysoko nad ostatnými som uvidel lietadlo v nádhernom háve, v oranžovom háve – vyzeralo úžasne. Spomínam si, že ma to priam urieklo, úplne ako vo filme. Najprv sa začalo vznášať vo veľkých kruhoch a ja som videl, ako sa pod ním objavujú roztrvané padáky, a potom sa prudko zrútilo k zemi. Zahynuli v ňom traja ľudia.

V deň, keď došlo k invázii v južnom Francúzsku, som sa zúčastnil dvoch akcií. Ráno sme bombardovali palebné postavenie na plážach južného Francúzska a odpoľudnia sme leteli na Avignon. Prišli sme o tri alebo štyri lietadlá, čo bolo na jednu skupinu veľa. Dostali sme za úlohu zaútočiť na tri mosty zároveň. Tesne pred splnením úloh som prvýkrát videl umierať lietadlo. Pár míľ pred nami sa jednému stroju vznietil motor, vzápätí mu odpadlo krídlo a potom sme už len pozorovali, ako sa veľký kameň rúti k zemi. Celá posádka zahynula.

Doleteli sme nad cieľ a zvrhli bomby – a ja som odrazu pocítil, ako sa naše lietadlo prepadá. Počul som výbuch protiletického granátu a hneď potom sme začali klesať. Bol som ako ochrnutý. To sa ma prvýkrát zmocnil strach. Pomyslel som si: *Spadne – ako to lietadlo pred nami*. Potom sme to vyrovnali a okolo mňa zavládlo strašidelné ticho. Pozrel som sa dolu a zistil som, že sa mi šnúra od slúchadiel vytrhla z dierky. Keď som ich znovu zapojil, doľahol mi do uší nárek: „Pomôžte bombometčikovi!“ Strelec vo veži nášho lietadla dostal zásah do nohy a ja som mu musel poskytnúť prvú pomoc. Odvtedy som sa bál aj pri rutinných akciách.

Pri väčšine akcií išlo o bombardovanie mostov. Na ľudí tam dole som vôbec ne-

myslel. Povedal by som, že príslušníkom armády ani civilistom naše bomby takmer nikdy neublížili. Musím však priznať, že ani bombardovanie miest, pokiaľ by sme na ne boli bývali nasadení, by mi pravdepodobne nejako zvlášť nevadilo. Teraz by to bolo iné. Vtedy som bol však hlúpy mladý chlapec. Bol som hrdina v dobrodružnom filme. Ani na okamih som neveril, že by som mohol utrieť zranenie. Nepochádzalo mi, že niektorí moji kamaráti to už kúpili. Kým neprišiel Avignon, bola pre mňa vojna vynikajúcim zážitkom.

Atómová bomba spadla v auguste. Mňa prepustili v júni. Spomínam si, kde som vtedy bol. Jeden dobrý kamarát ma vzal na dostihy, a keď sme odtiaľ odchádzali, rozdávali pri bráne noviny. „Atómová bomba, atómová bomba!“ Nikto nevedel, čo to presne je, ale muselo to byť niečo obrovské. Aj ja som si pomyslel: *Fíha, to je teda paráda!*

Mal som dvadsaťjeden rokov. Aká je vojna v skutočnosti, som nevedel, kým som nezačal sledovať vojnové spravodajstvo z Vietnamu. Bolo omnoho kvalitnejšie ako reportáže zo všetkých predchádzajúcich vojen – najskôr preto, že spravodajcovia tentoraz sledovali boje veľmi zblízka. Ja som síce strávil desať mesiacov v zámoří, rozhodne si však nemyslím, že som sa zúčastnil ozajstnej vojny. V očiach druhých to tak vyzerá, to je pravda. A čím dlhšie som nažive, tým to pôsobí heroickejšie. Pretože som prežil tak dlho – nie preto, že som prežil vojnu.

The New York Times Magazine, 7. mája 1995, s. 64.
Citované podľa: Heller, Joseph: *Hlava nehlava*. Praha: BB/art, 2003, s. 292 – 294.
Z češtiny preložil M. D.

MARIÁN VISKUP,
TOMÁŠ STOPA,
TOMÁŠ TUREK
A DANIEL RATIMORSKÝ

LENKA BARILÍKOVÁ,
BARBORA ANDREŠIČOVÁ
A MARTIN NAHÁLKA

BRANISLAV MATUŠČIN
A PETER OSZLÍK

BARBORA ANDREŠIČOVÁ
A ANDREJ REMENÍK

VOJENSKÁ SLUŽBA V OBDOBÍ PRVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Základná vojenská služba na území Slovenskej republiky po 14. marci 1939 sa spočiatku riešila na základe predchádzajúcej právnej úpravy platnej v bývalej Československej republike – t. j. v súlade s Branným zákonom republiky z 19. marca 1920. Tento právny stav trval až do 18. januára 1940, keď Snem Slovenskej republiky prijal zákon č. 20/1940 Sl. z. Branný zákon Slovenskej republiky.

Podľa tejto právnej úpravy bola služba v brannej moci čestnou službou národu a týkala sa všetkých občanov mužského pohlavia Slovenskej republiky. Zároveň sa týkala aj ostatných mužov, ktorí trvale bývali na území štátu a nemohli sa preukázať iným štátnym občianstvom. Zákon však priamo z výkonu prezenčnej služby vyčleňoval časť mužskej populácie Slovenskej republiky. Išlo o príslušníkov mužského pohlavia – Rómov a občanov hlásiacich sa k židovskému vierovyznaniu, ktorí sa podľa § 38 zákona nemohli stať príslušníkmi brannej moci a službu výhradne vykonávali v osobitných pracovných jednotkách ako robotníci („robotník – žid“ a „robotník – cigáň“). Branná povinnosť sa pre mužov začína 1. januára kalendárneho roku, v ktorom občan dovŕšil 20. rok a skončila sa 31. decembra roku, v ktorom občan dovŕšil 50. rok fyzického veku. Je zrejmé, že aj

v tomto historickom období sa vyskytovali prípady, keď sa niektorí branci vyhýbali brannej povinnosti. Z tohto dôvodu bolo v § 44 vyššie citovaného zákona uvedené, že „kto sa dopustí pletích, aby sa vyhnul sám alebo iný odvodnej povinnosti, prezenčnej služby každého druhu, potresce sa pre prečin väzením od 1 mesiaca do 1 roku“. Okrem tohto trestu bolo možné občanovi uložiť aj peňažný trest do 20 000 Ks. V prípade, že bola vyhlásená branná pohotovosť štátu, mobilizácia alebo vojna, vyhýbanie sa brannej pohotovosti mohlo byť „ocenené“ žalárom od 1 až do 10 rokov.

Po zaradení do brannej moci sa z branca stal príslušník brannej moci (vojenská osoba). Podľa § 17 Branného zákona trvala prezenčná (základná) služba vojenská, ako aj pracovná 24 mesiacov. Vláda ju však mohla na prechodný čas skrátiť. Zákon upravoval aj prezenčnú službu duchovenstva, t. j. „osôb vysvätených (ordinovaných) duchovných osôb kresťanských cirkví štátom uznaných a recipovaných“, na šesť týždňov. Zákon č. 20 z 18. januára 1940 platil až do 26. marca 1943, keď sa poslanci Slovenského snemu uzniesli na novom brannom zákone. Konkrétne išlo o zákon č. 30, ktorý v 63 paragrafoch komplexne riešil problematiku brannej moci. Oproti predchádzajúcej právnej úprave upravovala sa v ňom branná povinnosť a odvodná povinnosť občanov mužského pohlavia, ktorá sa začínala už od 19. roku fyzického veku občana (oproti predchádzajúcemu 20. roku fyzického veku). Rómovia a Židia, tiež tak ako to bolo uvedené v zákone č. 20/1940 Sl. z., nemohli byť zaradení do vojenských jednotiek, ustanovizní a organizácií. Mohli vykonávať služby v Pracovnom zbore, a to v osobitných skupinách.

ČAPLOVIČ, Miloslav – ŠUMICHRASŤ, Peter. *História povinnej vojenskej služby*. In *Obrana*, roč. 13, č. 8, 2005, s. 8.

A NEPOZDVIHNE MEČ...

PETR BLAŽEK

Už niekoľko mesiacov po skončení druhej svetovej vojny dosiahol stav armády na území Československa historický vrchol (v októbri 1945 okolo 318 000 osôb). Napriek tomu, že vzápätí sa rapídne znížil, situácia sa opäť zmenila po februári 1948. Nový vrchol dosiahol v prvej polovici päťdesiatych rokov, keď bola armáda pripravovaná na tretiu svetovú vojnu. V krajine, kde žilo okolo 12,5 milióna obyvateľov, vtedy slúžilo v zbrani okolo 250 000 osôb, z nich vojaci z povolania predstavovali približne štvrtinu.

Právny základ budovania československej armády spočiatku vychádzal okrem ústavnej listiny zo znenia branného zákona č. 193/1920 Zb., ktorý okrem iného vymedzoval brannú povinnosť. Patrila medzi najrozsiahlejšie občianske povinnosti, lebo sa vtedy vzťahovala na všetko mužské obyvateľstvo vo veku 25 až 50 rokov (vojaci z povolania jej podliehali až do konca roka, v ktorom dosiahli šesťdesiaty rok veku). Ozbrojené sily boli v tomto období dopĺňované dvojakým spôsobom: odvodom alebo dobrovoľným vstupom. Podľa branného zákona sa všetci branci, ktorí boli vo veku 20 až 22 rokov a boli československými štátnymi príslušníkmi alebo mali trvalé bydlisko na území republiky, museli podrobiť odvodnej povinnosti, teda dostaviť sa na odvod. Po posúdení ich zdravotného stavu a potvrdení schopnosti vojenskej služby boli odvodovou komisiou zaradení do niektorej zo zdravotných klasifikácií určujúcej druh ich služby. Odvedení boli spravidla ešte v tom istom roku povolani do armády na výkon prezenčnej vojen-

skej služby v dĺžke 24 mesiacov. Študujúcim a ďalším pripravujúcim sa na povolanie bolo možné povoliť odklad vojenskej služby najdlhšie do dvadsiatich štyroch, študujúcim na vysokých školách do dvadsiatich šiestich, výnimočne do dvadsiatich ôsmich rokov veku. Po vykonaní prezenčnej služby boli prevedení do zálohy a museli vykonať cvičenie v predpísanej dĺžke. Branný zákon tiež upravoval úľavy pre živateľov rodín, majiteľov drobných a stredných usadlostí, živností a obchodov, ktorí mohli požiadať o výkon náhradnej vojenskej služby v dĺžke päť mesiacov, po jej vykonaní boli zaradení do náhradnej zálohy.

Národné zhromaždenie prijalo 23. marca 1949 nový branný zákon č. 92/1949 Zb., ktorý potom doplnili výkonné vládne nariadenie a vyhláška ministerstva národnej obrany stanovujúca sídla doplňovacích úradov. Brannej povinnosti podliehali všetci muži v Československu vo veku od sedemdesiatich do šesťdesiatich rokov. Výkon vojenskej činnej služby pre odvedených brancov sa delil na základnú vojenskú službu (24 mesiacov), náhradnú službu (5 mesiacov), službu vojenských osôb z povolania a vo výslužbe, povolaných prechodne k činnej službe, vojenské cvičenie a mimoriadnu službu. Zákon stanovil vysoké tresty pre osoby, ktoré by sa vyhýbali splneniu brannej povinnosti či neposlúchli povolávací rozkaz. Nový branný zákon bol novelizovaný v roku 1958, keď bolo taktiež vydané výkonné vládne nariadenie. Okrem iného bol v novele uzákonený systém doplňovania ozbrojených síl, vrátane rozšírenia odvodnej povinnosti na povinnosť dostaviť sa k zápisu a k odvodu. Posledná novelizácia branného zákona bola schválená Federálnym zhromaždením ČSSR v roku 1978. V súvislosti s postupnou premenou armády na poslušný nástroj vládnucej strany boli v roku 1950 vytvorené prvé technické pomocné prápory, v ktorých mali vykonať základnú vojenskú službu – v skutočnosti

išlo o ťažkú manuálnu prácu – predovšetkým „politicky nespoľahlivé osoby“. Krátko po svojom vzniku začali byť tieto útvary využívané aj pre niektorých brancov, ktorí odmietli z náboženských dôvodov vojenskú službu so zbraňou. Určité možnosti vyhnúť sa väzneniu nastali pre odporcov vojenskej služby, predovšetkým pre Jehovových svedkov, v súvislosti s uznesením vlády č. 229 z roku 1958. Na jeho základe bolo možné dosiahnuť dlhoročný odklad a následné oslobodenie od vojenskej služby, keď sa odvedenec zaviazal do tridsiateho roku svojho veku pracovať ako baník v podzemí. V skutočnosti však táto možnosť neplatila pre všetkých záujemcov – niektorým bránil ich zdravotný stav, iných pracovníci kádrového oddelenia baníckeho podniku do zamestnania neprijali, keď sa dozvedeli o ich náboženskom vyznaní. Možnosť absolvovať náhradnú civilnú službu namiesto základnej vojenskej služby až do konca osemdesiatych rokov neexistovala. Legislatívnu zmenu prijali poslanci až 14. apríla 1990 na spoločnej schôdzi oboch snemovní Federálneho zhromaždenia.

O dva roky neskôr bolo právo na odopretie vojenskej služby výslovne zmienené v Listine základných práv a slobôd. V zmieňovanom zákone však sa nepamätalo na možnosť odoprieť aj výkon náhradnej civilnej služby, ktorú niektorí odporcovia, predovšetkým Jehovovi svedkovia, považovali za priamo odvodenú od vojenskej služby a ako takú za neprijateľnú. V roku 2005 sa v súvislosti so vznikom profesionálnej armády prvýkrát neuskutočnili tradičné odvodov brancov. Odopieranie vojenskej služby sa tak – aspoň v mierovom období – stalo témou už len pre historikov a súdy, ktoré doposiaľ neboli bohužiaľ schopné v úplnosti rehabilitovať niekdajších odporcov.

BLAŽEK, Petr. *A nepozdvihne meč...* Praha : Academia, 2007, s. 5 – 10.

Z češtiny preložil M. D.

„Nešťastím bolo zrušenie povinnej základnej vojenskej služby. Asi prichádza čas a bude me sa musieť o tom baviť, že tri mesiace 18-ročnému chlapcovi na vojne pomôžu.“
KPT. ANDREJ DANKO

PARTNERI

HLAVNÍ PARTNERI
SEZÓNY 2018 — 2019

PARTNERI

PRODUKTOVÍ
PARTNERI

HLAVNÝ MEDIÁLNY
PARTNER

PROGRAM DIVADLA ANDREJA BAČARA

V NITRE K INSCENÁCII HLAVA XXII

ZODPOVEDNÝ REDAKTOR: JAROSLAV DÓCZY

ZOSTAVIL: MIRO DACHO

FOTOGRAFIE: HENRICH MIŠOVIČ – COLLAVINO

FOTOGRAFIA NA TITULNEJ

STRANE: MAREK WURFL

GRAFICKÝ NÁVRH

A ÚPRAVA: MAREK KIANIČKA

TLAČ: MICHELANGELO

2019 | WWW.DAB.SK

